

THEORY OF LITERATUREDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-180-0-27>**ВІРТУАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА: ПРОВІСНИКИ ГІПЕРТЕКСТУ****Драпак Г. Б.**

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Мазур О. І.

*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри іноземних мов
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Стрімкий технічний поступ спричинює виникнення нових можливостей та засобів передачі інформації. Перехід від рукопису до друкування, від німого кіно до 3D і 5D форматів засвідчує той факт, що змінюється не лише спосіб транслювання інформації, а й її форма та зміст. Дж. Лендов стверджує, що через кілька років друкована книжка стане таким же екзотичним об'єктом, яким є манускрипт для нас сьогодні. Такі переваги електронного тексту як адаптабельність, швидка поширюваність та економічність уже стали причинами того, що більшість інформації нашого часу віртуальна за своєю природою. Той факт, що велика частка текстів в Інтернет мережі загальнодоступна для користувачів із різних куточків світу, також сприяє їхній усе більшій популярності. Незважаючи на те, що друковані тексти із кожним роком поступаються місцем електронним і останні мають щоразу ширшу читачку аудиторію, все ж є немала кількість й тих, хто з розпачем дивиться на «відмирання індустрії друкарства». Література віртуального простору займає значну частину сучасної художньої словесності, її формати щоразу змінюються і вдосконалюються, зачаровуючи людський розум несподіваними поворотами у стилі, сюжеті та техніці реалізації.

Ера інформаційних технологій, стверджує Дж. Лендов, [8] розпочалася тисячоліття тому, а саме з виникненням людської мови. Мова дала можливість формувати колективну пам'ять, що своєю чергою сприяло культурному поступу людства. Письмо як найбільш важлива інформаційна технологія після усного мовлення, відкрило нові горизонти комунікації, що були неможливі у контексті усної культури. Воно (письмо) створило умови для асинхронічної комунікації, що трапляється будь-коли і не вимагає фізичної присутності обох мовців. Як зазначає М. Маклюєн у праці «Галактика Гуттенберга» [9] письмо, книгодрукування, кіно та відео – форми асинхронічної комунікації, що дозволяють рефлексування, абстракцію та форми мислення, які не існували в усній культурі. Друкування уможливило тиражування одного й того ж тексту, а також обмін між читачами, що належать до різних часів та просторів. Фіксований багатотиражний текст, породжений технологією друкування, суттєво вплинув на стан сучасної літератури, науки та освіти.

Виникнення цифрових інформаційних технологій, що припадає на час створення першого електронного цифрового комп'ютера, наступна важлива віха ери технології. Відбувся перехід від письма як фізичних значків на фізичній поверхні до електронного коду. Ж. Бодріяр [2] назвав це зсувом із тактильного до цифрового. Найважливіша зміна, що мала місце у його (зсуву) контексті полягає у переході від «твердого» друкованого тексту до «м'якого» комп'ютерного тобто віртуального тексту. Варіативність комп'ютерного тексту реалізується, зокрема, через здатність користувача змінювати його окремі коди як, наприклад, шрифт, графічний дизайн, колір сторінки та ін. Цифровий текст не залежить від місця нашого перебування, оскільки має дисперсивну природу. Його можна копіювати, переносити не змінюючи якості чи інших характеристик. Водночас дослідники гіпертекстуальності (К. Гейлз, Дж. Лендов, Н. Россітер) підкреслюють взаємозв'язок між віртуальністю та матеріальним світом. Попри те, що комп'ютерні тексти віртуальні, читачі, які сприймають їх, фізично існують, а отже, впливають на навколишній фізичний світ. Транскодування, що настало з розвитком комп'ютерної галузі, дало можливість замінити традиційні матеріальні засоби передачі та збереження інформації, зокрема такі, як політична риторика, релігія, література та історія, новими віртуальними формами.

Електронна література не народилася *ex nihilo*. Її перші зразки мають сильну прив'язку до ідеї друкованої книжки. Зокрема, це розуміння екрану як сторінки, а натискання мишкою чи іншим засобом – як перегортання аркуша. Функціональність, навігація та дизайн перших електронних текстів нагадували друковані. Гіпертекст ґрунтується на

принципах системи інтертекстуальності. Дж. Лендов стверджує, що будь-який текст імпліцитно є гіпертекстом у неелектронній формі. Інтертекстуальність, у координатах якої текст розглядається у співвідношенні до систем сигніфікованих практик, зміщує увагу з автора/твору/традиції на текст/дискурс/культуру. Таким чином текст звільняється від соціологічної чи історичної зумовленості.

Спадщина структуралістів та постструктуралістів корелює з основними ідеями творців віртуальної словесності. Підходи до розуміння тексту та його природи, вербалізовані, зокрема, у працях Р. Барта [1], Ж. Дерріда [3], У. Еко [4], та Ю. Крістєвої [5], які зосереджені на тому, що слід відійти від ідей центру, маргінесу, ієрархії та лінійності, а натомість замінити їх множинними траєкторіями, вузлами перетину, зв'язками та мережами, цілком виражають сутність віртуального тексту. Р. Барт у праці «S/Z» [1] описав ідеальну текстуальність, що цілком відповідає сучасному комп'ютерному гіпертексту – «тексту, що скомпонований з блоків слів (образів), які поєднані між собою множинними зв'язками, ланцюжками чи стежками у відкритій, вічній безкінечності текстуальності, описаній у термінах зв'язків, вузлів, мереж, павутин чи стежок» [1, с. 2]. Ж. Дерріда часто звертався до таких термінів, як посилення (liaisons), павутина (toile), мережа (rèseau), що мають безпосередній зв'язок із дискурсом гіпертекстуальності. Іманентна риса гіпертексту, як такого, що скомпонований з окремих шматків, які не прив'язані до конкретного організуючого стрижня, а отже, децентралізований за своєю природою, перегукується з ідеєю децентралізації у постструктуралізмі. У праці «Структура, знак і гра в дискурсі наук про людину» [3] Ж. Дерріда заперечував існування абсолютного центру чи абсолютного суб'єкта. Центр закриває гру, «він є тією точкою, де субституція змістів, елементів, термінів більше неможлива» [3, с. 464]. Така гра реалізується у парадигмі гіпертексту, де користувач має можливість сам обирати точку відліку, він незамкнений у межах централізованої структури, ієрархії чи тотальної форми.

Ідея гіпертекстуальності співвідноситься і з концептом різоми, що запропонували Ф. Гваттарі та Ж. Дельоз. Різома протистоїть сталим лінійним структурам, оскільки не має ні початку, ні кінця, ні центру. Ф. Гваттарі та Ж. Дельоз виокремили наступні її характеристики: зв'язок, неоднорідність, множинність, непаралельна еволюція, картографія та декалькоманія [6]. Як бачимо, властивості різоми характерні і для гіпертекстуальності. Постструктуралістський парадигмальний зсув, що здійснив революційний переворот у гуманітаристиці та визначною характеристикою якого є критика центру й лінійності, став одним із провісників виникнення електронного типу письма. Він засигналізував

про певну обмеженість друкованої книжки, її неспроможність задовольнити естетичний смак людини електронної епохи. Гіпертекстуальність уособлює постструктуралістську ідею відкритого тексту.

Ж. Женетт одним із перших використав термін «гіпертекстуальність» у площині студій про друкований текст, однак до цього поняття гіпертексту уже функціонувало у дослідженнях про мережеву літературу. Варто, на нашу думку, звернути увагу на потракування типів текстів Ж. Женеттом. У праці «Палімпсести: література у другому ступені» [7] вчений виокремив п'ять типів транстекстуальних взаємодій: інтертекстуальність (цитовання, плагіат, алюзії, впливи), паратекстуальність (назва, передмова, післямова, палітурка, ілюстрації, епіграфи та ін.), метатекстуальність (коментарі, покликання на факти, що описані у тексті, звернення до претексту), архітекстуальність (жанрова приналежність окремого тексту) та гіпертекстуальність. Останній тип Ж. Женетт визначає так: «Під гіпертекстуальністю я розумію будь-які відносини, що поєднують якийсь текст Б (який я називатиму гіпертекстом) з більш раннім текстом А (який я відповідно називатиму гіпотекстом)» [7, с. 5]. Такий «похідний текст» дослідник називає текстом другого ступеня і зазначає, що зв'язок із попередником не свідчить про його меншу вартість. Він народжується як трансформації умовно первісного тексту. Відтак Ж. Женетт називає гіпертекстом будь-який текст, що своїм походженням зобов'язаний попереднику і виникає як його трансформація або імітація. Виходячи з такого розуміння гіпертекстовості як текстовості другого ступеня маємо підкреслити її відмінність від гіпертекстовості віртуальної художньої літератури. Проте принагідно зазначимо, що остання витлумачується як мережа текстів, що поєднані між собою лінками.

Література:

1. Барт Р. S/Z / пер. с фр. Г. К. Косикова и В. П. Мурат / под ред. Г. К. Косикова: 2-е изд. испр. М. : Эдиториал, 2001. 232 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. В. Ховхун. К. : Основи, 2004. 230 с.
3. Дерріда Ж. Структура, знак і гра в дискусії гуманітарних наук / пер. Зубрицької М., Сохоцької Х. : Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 457 – 477.
4. Еко У. Поетика відкритого тексту / пер. Головацької У. : Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. 2-вид., доповн. Львів, 2004. С. 525 – 538.

5. Крестева Ю. Избранные труды : Разрушение поэтики / пер. з фр. Г. Косикова, Б. Нарумова. М. : РОССПЭН, 2004. 654 с.
6. Deleuze G. Rhizome : Introduction / trans. Johnston John. Paris : Minuit, 1983. 65 p.
7. Genette G. Palimpsests : Literature in the Second Degree (Stages) / tran. by Channa Newman, Claude Doubinsky. Nebraska : University of Nebraska Press, 1997. 491 p.
8. Landow G. Hypertext 3.0 : Critical Theory and New Media in an Era of Globalization. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2006. 436 p.
9. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy. Toronto : University of Toronto Press, 2011. 336 p.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-180-0-28>

МЕТАМОДЕРНІСТИЧНІ КОНЦЕПТИ В ХУДОЖНЬОМУ НАРАТИВІ ЮСТЕЙНА ГОРДЕРА

Мацевко-Бекерська Л. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри світової літератури
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

1975 року Масуд Заварзаде (в статті «Факт апокаліпсису і художнє «затемнення» в сучасних наративах американської прози») актуалізував поняття метамодернізму. За влучним визначенням Тауфіка Юсефа, метамодернізм стає «домінуючою культурною логікою сучасної сучасності» [4]. Попри те, що кристалізація поняття триває, активними у світовій літературі є ті автори, чия художня картина світу не лише маркує метамодерністичний горизонт, але й максимально деталізує наратив. Має цілковиту рацію М. Заварзаде, стверджуючи, що «нас поглинає технологічна реальність, яка кидає виклик моральному розумінню людини та підкоряється машинно створеним вказівкам щодо дій» [3]. Тож художній наратив, що ґрунтується на особливо уважному, психологічно довершеному переживанні світу довкола людини та людини в координатах нової реальності, викликає зацікавлення та потребу вивчити його природу, закономірності його розгортання, а також специфіку сприймання та інтерпретації.